

Jarosław Moklak

<https://orcid.org/0000-0003-1829-4046>

Wydział Historyczny Uniwersytetu Jagiellońskiego

Działalność statutowa oddziałów żeńskich Łemko-Sojuzu w Kanadzie (1935–1939). Wybrane aspekty

Zarys treści: W latach trzydziestych XX w. Łemkowie utworzyli w Kanadzie kilkanaście oddziałów i grup Związku Łemkowskiego w prowincjach: Ontario (Toronto, Hamilton, Windsor, Fort William, Port Arthur), Quebec (Montreal, Arvida, Val-d'Or), Alberta (Edmonton, Edson) i Manitoba (Winnipeg). W tekście przedstawiono wybrane aspekty działalności oddziałów żeńskich w Toronto (nr 8) i Montrealu (nr 11) na tle działalności oddziałów męskich i koedukacyjnych. Artykuł zawiera m.in. dane statystyczne dotyczące funduszy zbieranych na cele statutowe przez oddziały żeńskie.

Outline of content: In the 1930s, the Lemkos established over a dozen branches and groups of the Lemko Association in Canada in the provinces: Ontario (Toronto, Hamilton, Windsor, Fort William, Port Arthur); Quebec (Montreal, Arvida, Val-d'Or); Alberta (Edmonton, Edson) and Manitoba (Winnipeg). The article presents selected aspects of the activities of women's branches in Toronto (No. 8) and Montreal (No. 11) against the background of the activities of men's and co-educational branches. The article includes statistical data on funds collected for statutory purposes by women's branches.

Słowa kluczowe: Łemkowie, kobieta, imigracja, komunizm

Keywords: Lemkos, woman, immigration, communism

Związek Łemkowski, zwany Łemko-Sojuzem (The Lemko Association in the USA and Canada), utworzony na początku 1929 r. w Winnipegu (Manitoba), wpisuje się w dzieje północnoamerykańskiego ruchu robotniczego i komunistycznego. Rola kobiet w historii tych ruchów była wielokrotnie przedmiotem badań

naukowych i dysponujemy na ten temat szeregiem publikacji¹. Liczne odniesienia do społecznej i politycznej działalności imigrantów znajdujemy w opracowaniach poświęconych ruskim/ukraińskim organizacjom w Ameryce, wydanych zarówno po angielsku, ukraińsku, jak i po polsku². Brakuje jednak badań na temat roli kobiet w środowisku łemkowskim, zarówno w Kanadzie, jak i Stanach Zjednoczonych. Nie została dokładnie rozpoznana struktura oddziałów żeńskich Łemko-Sojuzu, a szczególnie ich udział w realizacji zadań statutowych tej organizacji, takich jak gromadzenie kosztów na cele społeczne i polityczne dla środowisk robotniczych i komunistycznych, np. dla amerykańskich wydawnictw i redakcji czasopism, czy na pomoc dla strajkujących i uwięzionych. Odrębnym zagadnieniem jest potrzeba zbadania aktywności oddziałów żeńskich na polu spraw kulturalno-oświatowych.

Niniejszy artykuł przedstawia wybrane aspekty działalności oddziałów żeńskich w Toronto i Montrealu, które podlegały bezpośrednio Kanadyjskiemu Centralnemu Komitetowi Łemko-Sojuzu z siedzibą w Toronto, a pośrednio Zarządowi Głównemu w Stanach Zjednoczonych. Za bazę źródłową posłużyły materiały autorstwa działaczy łemkowskich (wspomnienia, sprawozdania, oświadczenia), publicystyka oraz materiały archiwalne dotyczące działalności Łemko-Sojuzu w Montrealu w latach trzydziestych XX w. (przechowywane w Instytucie Karpackim w Higganum, Connecticut). Artykuł sygnalizuje zjawisko mało znane w historiografii i nie pretenduje do pełnego naświetlenia roli kobiet w łemkowskim ruchu imigracyjnym. Stanowi przyczynek do tematu i ma za zadanie zachęcić badaczy do dalszych studiów w tym kierunku.

Kobieta w strategii programowej Łemko-Sojuzu

Działacze łemkowscy szybko dostrzegli rolę kobiet w życiu społecznym. Jeden z najbardziej znanych felietonistów łemkowskich, Dymitrij Wyslockyj (Wisłocki), już w 1929 r. zwracał uwagę na rolę kobiet w nowo utworzonej organizacji, snując legendarne opowieści o Amazonkach. Eksponował aktywność kobiet, gdy pisał: „Zdaje się, że tej krwi po Amazonkach kropla została dla nas [...], nie chcę obrazić naszego męskiego rodzaju, ale co robić, gdy nie ma gdzie prawdy podziąć”³. W charakterystyczny sposób, licząc na skuteczność inspirującej roli kobiet, dążył

¹ Na przykład prace Joan Sangster, zob. *Dreams of Equality. Women on the Canadian Left, 1920–1950*, Toronto 1989; *Earning Respect. The Lives of Working Women in Small-Town Ontario, 1920–1960*, Toronto 1995.

² Najbardziej znane są publikacje Paula R. Magocsiego i Bogdana Horbala. Szerokie omówienie literatury zob. B. Horbal, *Lemkos Studies. A Handbook*, New York 2010; O. Дзира, *Українці в Канаді. Суспільно-політичне становище в контексті імміграційної політики 1919–1938 рр.*, Київ 2020.

³ Zob. В. Гунянка, *Наши жены*, в: *Календарь Ваня Гунянки на 1930 годъ*, New York NY 1929, <http://carpatho-russian-almanacs.org/LEMKO/LEMKO1930/OurWives30.php> (dostęp: 3.04.2023).

do zwiększenia liczby prenumeratorów redagowanej przez siebie gazety „Łemko”, która stała się oficjalnym organem prasowym Łemko-Sojuzu. Propagował jednak nieprawdziwy pogląd o szczególnym zainteresowaniu kobiet tą gazetą. Kobiety stawał za przykład, ale przykłady często sam wymyślał. Pisał: „Od mężczyzn przyszły dwa listy (z zapytaniem), dłaczego «Łemka» nie otrzymali, a od kobiet przyszły 102 listy [...], od starszych kobiet, od młodych [...], pisane piórem i ołówkiem, po angielsku i po rusku⁴ [...]. Jak widzicie nasze kobiety sto razy bardziej interesują się sprawą narodową niż my mężczyźni [...] i jeśli tak dalej będzie, to wrócimy w niewolę naszych kobiet, jak (za czasów) Amazonek”⁵. Chociaż przywołana opowieść wskazuje, że Wisłockiemu chodziło głównie o prenumeratorów jego gazety, to jednak, odwołując się do roli kobiet w organizacji, jednocześnie wzbudzał wśród mężczyzn instynkt rywalizacji. Stosunkowo szybko kwestia udziału kobiet w pracach statutowych Łemko-Sojuzu nabrała charakteru programowego, była coraz częściej podnoszona na zebraniach członkowskich, podczas wykładów/odczytów oraz w artykułach prasowych, co potwierdza zainteresowanie liderów Łemko-Sojuzu miejscem kobiety w tej organizacji już na wczesnym etapie jej istnienia.

Istotne znaczenie miały ideowe podwaliny aktywności kobiet. W Ameryce imigranci łemkowscy obserwowali samoorganizację innych grup narodowych, z którymi często współpracowali. Warunki życia, zawody, które wykonywali, popychały ich w objęcia środowisk radykalnych społecznie. Nie dziwi zatem udział kobiet w amerykańskim ruchu robotniczym i komunistycznym. Chociaż nie jest zadaniem niniejszego artykułu opisywanie udziału kobiet w polityce Kanady, niemniej warto pamiętać, że w tym kraju kobiety uzyskały pełnię praw obywatelskich w 1929 r., włącznie z możliwością kandydowania do senatu, a z pewnymi wyjątkami (Quebec i Nowy Brunswik) od dłuższego już czasu mogły głosować i kandydować w wyborach federalnych i prowincjonalnych⁶. Działacze łemkowscy z uwagą podeszli do oceny miejsca kobiety w ich własnym środowisku, tym bardziej że widzieli i „ubolewali” nad tym, jak bardzo potencjał reprezentowany przez kobiety wykorzystywały instytucje wyznaniowe, zarówno prawosławne, jak i greckokatolickie. Anonimowy publicysta łemkowski o awansie społecznym kobiet napisał w następujący sposób: „Nasze [...] kobiety powinny stać w organizacji razem z nami, bo wyrosliśmy już z tej ciemnoty, kiedy uważaliśmy kobietę za coś niższego, tylko do pieca i do grabi. Wszystkie inne kulturalne narody uznały kobietę za równą w prawach, to i my te [...] prawa musimy uznać. Czas już, aby nasze kobiety w wolnym czasie zajmowały się kulturalną pracą w kulturalnej organizacji”⁷.

⁴ W oryginale jest zapis przez podwójne „s” (no русску).

⁵ Zob. В. Гунянка, *op. cit.*

⁶ Zob. *Persons Case*, <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/persons-case> (dostęp: 26.12.2022); *Państwo i społeczeństwo. Kanadyjska myśl społeczna, polityczna i prawna / State and Society. Canadian Social, Political and Legal Thought*, red. M. Gabryś, M. Modrzejewska, Katowice 2012, s. 313–325.

⁷ *Новый женотділ Л.С. в Канаді*, „Lemko” (Cleveland OH 24 X 1935), nr 42, s. 4.

Jednocześnie proces aktywizacji kobiet w Łemko-Sojuszu zachodził z ich własnej inicjatywy. Doświadczwały one tych samych co mężczyźni trudów życia, były obciążone obowiązkami rodzinnymi i dążyły do poprawy sytuacji domowej. W warunkach imigracyjnych pojęcie „dom” rozrastało się na pamięć o porzuczonej w Europie ojcowiznie i na pamięć o kulturze życia codziennego, stąd naturalna aktywność rękodzielnicza, artystyczna itp., dlatego warto podkreślić, że dla wielu kobiet doświadczenia bytowe w Ameryce w połączeniu z tradycją rodzimą stanowiły pierwotną przyczynę akcesji do Łemko-Sojuzu, a nie lewicowy program tej organizacji. Ideologiczna nadbudowa i kontakty z kanadyjskimi środowiskami komunistycznymi, którym ulegały także kobiety, były zjawiskiem wtórnym, wywołanym przez ich polityczne otoczenie. Mówiło się przede wszystkim o równej roli kobiet w organizacji. Nie dziwi zatem, że w § 19 statutu Łemko-Sojuzu, przyjętym na pierwszym walnym zjeździe w Cleveland, Ohio (1931), formalnie potwierdzono prawa kobiet, uznane już wcześniej na spotkaniu założycielskim tej organizacji w Winnipegu (1929). Czytamy tam: „Członkiem Łemko-Sojuzu może być każdy ruskij (руський) człowiek, zarówno mężczyzna, jak i kobieta, bez względu na partyjną albo religijną przynależność, jeśli wypełni swoje obowiązki członkowskie”⁸.

Pierwsze oddziały żeńskie

Najpierw oddziały żeńskie zakładano w Stanach Zjednoczonych, niemal równoległe z koedukacyjnymi. Pierwszy oddział żeński powstał w Cleveland 22 kwietnia 1930 r. Utworzyły go kobiety z tamtejszego Żeńskiego Łemko-Klubu, który w całości przenieśli do nowej organizacji⁹. Nie wiemy, czy oddział ten był oficjalnie reprezentowany na pierwszym walnym zjeździe Łemko-Sojuzu w 1931 r., gdyż nie posiadamy szczegółowego protokołu z tego zjazdu. Natomiast wiadomo na podstawie źródeł, że Łemkowie z Cleveland wysłali delegację na drugi walny zjazd do Pittsburgha, Pennsylvania (1933), do której włączono dwie kobiety – Warwarę Krestynycz i Annę Wenhryn (Wengryn). Obie zostały wybrane do nowego Zarządu Głównego Łemko-Sojuzu – Krestynycz na stanowisko zastępczyni przewodniczącego, a Wengryn

⁸ Сут. за: *Уставъ Лемковскаго Союза въ С. Ш. и Канадѣ*, w: *Матеріалы організацыйне інстытуцыі лемковскіх у Амерыце*, cz. 1, red. J. Moklak, Kraków 2016 („Dokumenty i materiały do dziejów Łemków w Polsce ze zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA”, t. 3), s. 72.

⁹ *Женскій Лемковскій Клубъ въ Кливландѣ О.*, w: *Карпаторусскій Календаръ Ваня Гунянки на 1931 годъ*, Cleveland, Ohio, <http://carpatho-russian-almanacs.org/LEMKO/LEMKO1931/ClevelandWomen.php> (dostęp: 4.02.2023); *Привіт от женотділа Л.С. ч. 1 Кливланд, О.*, w: *Памятна Книжка 10-ліття Лемко-Союза в Соед. Штатах и Канаді и открытія Карпаторусскаго Американскаго Центра. Мая 28, 1939*, Yonkers NY, 1939, <http://carpatho-russian-almanacs.org/LEMKO/10thAnniAlbum/10thAnniads1.php> (dostęp: 5.02.2023); *20-літние Лемко-Союза в Америкі. Початкы лемковской народной організації в США*, <http://carpatho-russian-almanacs.org/LEMKO/LEMKO1951/20Years51.php> (dostęp: 3.04.2023).

na stanowisko organizatorki dla okręgu Pittsburgha¹⁰. W kolejnych latach kobiety sukcesywnie obejmowały nowe stanowiska w organizacji. Podczas trzeciego zjazdu w Yonkers, New York (1934) na zastępczynię przewodniczącego w nowych władzach Łemko-Sojuzu wybrano Mariję Pochnę z Passaic, New Jersey¹¹. Podobnie było na czwartym zjeździe w Olyphant, Pennsylvania (1935), na który oddziały lokalne wysłały łącznie 12 kobiet, a trzynastą była urzędująca jeszcze wiceprzewodnicząca Pochna¹².

W przekazach źródłowych odnajdujemy informację, że w różnych latach oddziały żeńskie powstawały, zamierały i ponownie się tworzyły. W materiałach wspomnieniowych powielany jest pogląd o istnieniu od 10 do 15 oddziałów żeńskich w USA i Kanadzie łącznie¹³. Biorąc za podstawę numerację oddziałów żeńskich (odrębną od koedukacyjnych i męskich), stosowaną w dokumentacji Łemko-Sojuzu w latach trzydziestych XX w., prawdopodobnie powstawały one w następującej kolejności:

- Cleveland, Ohio (nr 1)
- Stamford, Connecticut (nr 2)
- Newark, New Jersey (nr 3)
- Yonkers, New York (nr 4)
- Passaic, New Jersey (nr 5)
- Brooklyn, New York (nr 6)
- Elizabeth, New Jersey (nr 7)
- Toronto, Ontario (nr 8)
- New York, New York (nr 9)
- Philadelphia, Pennsylvania (nr 10)
- Montreal, Quebec (nr 11)
- Coaldale, Pennsylvania (nr 12)
- Conemaugh, Pennsylvania (nr 13)
- Ansonia, Connecticut¹⁴.

¹⁰ *Protokół z obrad II Zjazdu Lemko-Sojuzu, 1933*, w: *Protokoły Zjazdów Łemko-Sojuzu*, cz. 1: 1931–1935, red. J. Moklak, Kraków 2016 („Dokumenty i materiały do dziejów Łemków w Polsce ze zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA”, t. 2), s. 19, 50.

¹¹ *Protokół z obrad III Zjazdu Lemko-Sojuzu, 1934*, w: *Protokoły Zjazdów Łemko-Sojuzu...*, cz. 1, s. 113.

¹² *Protokół z obrad IV Zjazdu Lemko-Sojuzu, 1935*, w: *Protokoły Zjazdów Łemko-Sojuzu...*, cz. 1, s. 123–124.

¹³ С.М. Кичура, *О Лемко-Союзи и Його Достижениях*, в: *Карпаторусский Календарь Лемко-Союза На Год 1967*, Yonkers NY, <http://carpatho-russian-almanacs.org/LEMKO/LEMKO1967/Achievements67.php> (dostęp: 18.03.2023). Według przekazu Nikołaja A. Cislaka powstało ich tylko 12. Zob. *30-та Годощина Лемко-Союза*, в: *Карпаторусский Календарь Лемко-Союза на год 1960*, Составил Николай Цисляк, Yonkers NY, <http://carpatho-russian-almanacs.org/LEMKO/LEMKO1960/30thAnn60.php> (dostęp: 11.02.2023).

¹⁴ Oddział żeński w Ansonii powstał w grudniu 1937 r. W protokołach zjazdów Łemko-Sojuzu z lat 1938 i 1939 występuje bez numeracji. W protokole zjazdu z 1942 r. posiada numer 29, jak oddział męski. W 1943 r. zaprzestał działalności, przekształcając się w oddział koedukacyjny.

Rozwojowi infrastruktury służyły fundusze organizacji, którymi objęto oddziały żeńskie. Bywało, że zebrane pieniądze nie wpływały do kas oddziałów szczególnie potrzebujących, co niewątpliwie było zjawiskiem negatywnym. Zwracali na to uwagę także mężczyźni, m.in. Iwan Kowałyk z Akron, Ohio i Petro Hardyj (Hardy) z Bridgeport, Connecticut¹⁵.

Oddziały żeńskie w Toronto i Montrealu, 1935–1936

Do połowy lat trzydziestych XX w. nie powstały w Kanadzie odrębne oddziały żeńskie Łemko-Sojuzu. Dotąd wszystkie kanadyjskie oddziały były koedukacyjne. O potrzebie tworzenia struktur kobiecych zaczęto mówić głośno dopiero na pierwszym zjeździe Kanadyjskiego Centralnego Komitetu Łemko-Sojuzu w Toronto we wrześniu 1935 r. Warto przytoczyć fragment podjętej tam rezolucji, odnoszący się do udziału kobiet w organizacji: „Rola kobiet w ruchu robotniczym u nas w Kanadzie nie była do tego czasu dostatecznie oceniona. Nie zwracaliśmy uwagi na to, że w świecie kapitalistycznym kobiety są ciężiej niż mężczyźni wyzyskiwane oraz są zniewolone duchowo. Dlatego pierwszy (kanadyjski) zjazd Łemko-Sojuzu rekomenduje wszystkim oddziałom włączać kobiety w szeregi naszej organizacji, a gdzie jest dostateczna liczba kobiet do tworzenia oddziałów żeńskich, należy przystąpić do organizacji tychże”¹⁶. Znaczenie kobiet dla Łemko-Sojuzu podjęto także w rezolucji odnoszącej się do publicystyki i wydawnictw łemkowskich, gdzie napisano: „Zjazd prosi redakcję «Łemka» o umieszczenie w gazecie specjalnego kącika do omawiania roli kobiety w naszej pracy organizacyjnej i ruchu pracowniczym”¹⁷.

Debata o tworzeniu oddziałów żeńskich w Kanadzie była prowadzona przy okazji analizy stanu osobowego oddziałów koedukacyjnych w Toronto (nr 21) i Montrealu (nr 36). W pierwszej kolejności wyodrębniono oddział żeński z oddziału torontońskiego, który działał od 11 stycznia 1931 r. i według spisu w 1935 r. liczył 205 kobiet i mężczyzn. Realna liczba była nieco mniejsza, gdyż część członków wyjechała z miasta w poszukiwaniu pracy, a część usunięto z powodu braku aktywności. Niemniej pozostało 186 osób, w tym kilkadziesiąt kobiet, co pozwoliło na utworzenie oddziału żeńskiego w Toronto jesienią 1935 r.¹⁸ Trudno określić skalę aktywności tego oddziału na początku jego działalności, gdyż rychło pojawiła się krytyka pod adresem społecznego zaangażowania kobiet. Na piątym ogólnoamerykańskim zjeździe Łemko-Sojuzu w Passaic we wrześniu 1936 r. mówił o tym jeden z delegatów kanadyjskich, Władimir Cislak: „Zgodnie z decyzją zjazdu (pierwszego kanadyjskiego) utworzono żeński oddział (w Toronto), ale kobiety wciąż jeszcze

¹⁵ *Protokół z obrad III Zjazdu Łemko-Sojuzu, 1934...*, s. 111.

¹⁶ *Резолюция 1-го Съезда Лемко-Союза в Канаде*, „Lemko” (Cleveland OH 26 IX 1935), nr 38, s. 1.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ „Lemko” (10 X 1935), nr 40, s. 4; „Lemko” (Cleveland OH 17 X 1935), nr 41, s. 4.

nie doceniają swojej pracy, dlatego oddział słabo się rozwija”¹⁹. Z kolei za dzień wyodrębnienia oddziału żeńskiego w Montrealu można przyjąć 6 października 1935 r., kiedy odbyło się tam pierwsze zebranie kobiet. Z referatem programowym wystąpił wówczas inny działacz kanadyjski, Iwan Pochna, który zachęcał kobiety do aktywności w organizacji, wskazując na korzyści zarówno w życiu rodzinnym, jak i społecznym²⁰. Według relacji wspomnianego wyżej Cislaka oddziały żeńskie w Toronto i Montrealu nie posiadały jeszcze wtedy odrębnego statusu i formalnie działały „przy oddziałach męskich”. Cislak nie wymienił żadnych inicjatyw zrealizowanych przez te oddziały, wyraźnie jednak stwierdził, że istniały, i zapowiedział omówienie ich działalności na drugim zjeździe Łemków Kanady w Montrealu²¹.

Jednak na zjeździe w Montrealu 4 października 1936 r. nadal pobrzmiwała krytyka pod adresem oddziałów żeńskich. Wydaje się, że wynikała nie tyle z braku aktywności, gdyż uczestniczyły one w przedsięwzięciach zaplanowanych przez kanadyjskie władze Łemko-Sojuzu, ile z niespełnionych oczekiwań, jakie wiązano z programem aktywizacji kobiet. A oczekiwania były wysokie, tym bardziej że w USA oddziały żeńskie wyróżniały się aktywnością, inicjowały własne programy i współpracowały z organizacjami kobiecymi innych narodowości. Może dlatego anonimowy publicysta łemkowski, relacjonując debaty na temat przebiegu drugiego kanadyjskiego zjazdu w Montrealu, krytycznie oceniał działalność oddziałów żeńskich, gdy pisał: „Istniejące w Kanadzie żeńskie oddziały Łemko-Sojuzu nie przejawiają dostatecznie żywej działalności. [...] zarządy żeńskich oddziałów zwracały mało uwagi na to, jak wielkie znaczenie mają kobiece organizacje dla innych narodów. Oddziały żeńskie powinny ożywić swoją pracę, w pierwszej kolejności zainteresować się prasą (czytelnictwem), i w ten sposób wzmocnić swoje oddziały, pozyskując nowe członkinie”²². Autor tych słów nie omieszkał przy okazji mobilizować mężczyzn, pisząc: „Także męskie oddziały Łemko-Sojuzu powinny pomagać”²³.

Działalność statutowa, 1937–1939

Krytyka o podobnej treści pojawiła się na kolejnym, trzecim zjeździe Łemków Kanady w Toronto 1 października 1937 r., co wskazuje na utrzymujące się niezadowolone działaczy Kanadyjskiego Centralnego Komitetu Łemko-Sojuzu z aktywności

¹⁹ *Protokół z obrad V Zjazdu Łemko-Sojuzu, 1936*, w: *Protokoły Zjazdów Łemko-Sojuzu*, cz. 2: 1936–1939, red. J. Moklak, Kraków 2016 („Dokumenty i materiały do dziejów Łemków w Polsce ze zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA”, t. 2), s. 47.

²⁰ *Новый женотділ Л.С. в Канаді...*, s. 4.

²¹ Carpathian Institute, Higganum, Connecticut, sygn. XXII, Very Mixed Pamphlets and Papers, Первая Протокольная книга Л.С. ч. 36 въ городаи Монтреаль 1933–1936; *Protokół z obrad V Zjazdu Łemko-Sojuzu, 1936...*, s. 48.

²² Сут. за: *Постановления II Канадского С'їзда Л. Союза*, „Lemko” (New York NY 13 X 1936), nr 80, s. 3.

²³ *Ibidem*.

zarówno kobiet, jak i mężczyzn. Jeden z głównych twórców tego Komitetu, Wasyl Czepa oszacował, że w Kanadzie mieszkało wówczas 20 tys. imigrantów pochodzących z Łemkowszczyzny i Rusi Zakarpackiej (inni podawali 30 tys.), a do kanadyjskich oddziałów łącznie należało zaledwie ok. 500 członków i członkiń. Dostrzegając w tym ogromne możliwości rekrutacyjne²⁴. Oczekiwania jeszcze bardziej wzrosły, gdy na trzecim zjeździe kanadyjskim podjęto postanowienie o podwojeniu stanu osobowego organizacji²⁵. „Przepiękny cel, 500 nowych członków! Oznacza to 500 nowych świeżych sił, 500 nowych świadomych karpatorusskich [карпаторусских] robotników włączających się [...] do walki o prawa pracujących, o podniesienie naszego poziomu kulturalnego [...]”²⁶ – napisał Czepa. Jednak rzeczywistość nie sprostала tym oczekiwaniom. Referujący sytuację w 1937 r. Nikołaj A. Cislak najpierw kurtuazyjnie docenił wysiłki kobiet, a następnie powtórzył krytyczne uwagi wysunięte już wcześniej na zjeździe w Montrealu: „Nasze kobiety zrobiły postępy w ciągu ostatniego roku, ale widać tam jeszcze słabe zainteresowanie prasą (czytelnictwem), [...] raczej patrzą na to, aby otrzymać pomoc od mężczyzn, i z tym zostają”²⁷.

Chociaż oddziały żeńskie ustępowały liczebnością oddziałom koedukacyjnym i męskim, to jednak sukcesywnie się rozwijały. Co więcej, obydwie oddziały w Toronto i Montrealu wpływały na przychody kanadyjskiego Łemko-Sojuzu w większym zakresie niż niektóre oddziały koedukacyjne. Wskazują na to dane upublicznione przez Nikołaja Łabyka, który w Zarządzie Głównym Kanadyjskiego Centralnego Komitetu pełnił funkcję sekretarza finansowego. Najlepiej zjawisko to ilustruje fundusz składek członkowskich. W okresie między zjazdami drugim i trzecim oddział żeński w Toronto zebrał większą kwotę niż oddziały w Edson, Port Arthur, Windsor i grupa Arvida²⁸. Również oddział żeński w Montrealu przewyższył pod tym względem kilka oddziałów koedukacyjnych. Zjawisko to ilustruje tabela 1.

Tabela 1

1	Fort William	\$ 22,95
2	Toronto (męski)	\$ 19,24
3	Montreal (męski)	\$ 17,01
4	Edmonton	\$ 12,25
5	Toronto (żeński)	\$ 8,25
6	Port Arthur	\$ 7,02

²⁴ В.В. Чепа, *К постановлению III Канадского Съезда Л. С., Гамильтон, Онт.*, „Lemko” (New York NY 2 XI 1937), nr 87, s. 3.

²⁵ *Постановления III Канадского Съезда Лемко-Союза*, „Lemko” (New York NY 12 X 1937), nr 81, s. 3.

²⁶ В.В. Чепа, *op. cit.*, s. 3.

²⁷ „Lemko” (New York NY 26 X 1937), nr 85, s. 4.

²⁸ W strukturze Łemko-Sojuzu grupa stanowiła załączek przyszłego oddziału, jednak w przypadku Arvidy nie doszło do przekształcenia w oddział.

7	Montreal (żeński)	\$ 4,85
8	Windsor	\$ 4,30
9	grupa Arvida	\$ 4,00
10	Edson	\$ 0,40
11	Hamilton	Brak danych
12	Winnipeg	Brak danych

Źródło: *Справоздание финансове. Протокол Засіданий III Канадского С'їзда Лемко Союза, „Лемко”* (New York NY 29 X 1937), nr 86, s. 4.

W tym samym okresie podobne zjawisko, choć w znacznie mniejszej skali, wystąpiło przy sprzedaży książeczek członkowskich, co ilustruje tabela 2.

Tabela 2

1	Toronto (męski)	\$ 8,30
2	Montreal (męski)	\$ 2,80
3	Hamilton	\$ 2,60
4	Edmonton	\$ 1,40
5	Windsor	\$ 1,40
6	Fort William	\$ 1,30
7	Toronto (żeński)	\$ 1,30
8	Montreal (żeński)	\$ 0,70
9	Port Arthur	\$ 0,50
10	Edson	\$ 0,10
11	Winnipeg	Brak danych
12	grupa Arvida	Brak danych

Źródło: *Справоздание финансове. Протокол Засіданий III Канадского С'їзда Лемко Союза, „Лемко”* (New York NY 29 X 1937), nr 86, s. 4.

Zaangażowanie organizacyjne oddziałów żeńskich widać także na przykładzie zbiórki pieniędzy w ramach kampanii prowadzonej na zakup gazety „Łemko” wysyłanej na Ruś Zakarpacką. Obydwa oddziały żeńskie przewyższyły pod tym względem oddziały koedukacyjne w Edson, Edmonton, Port Arthur, Hamilton i grupę Arvida, co ilustruje tabela 3.

Tabela 3

1	Fort William	\$ 52,18
2	Toronto (męski)	\$ 51,00
3	Montreal (męski)	\$ 43,87
4	Toronto (żeński)	\$ 18,50

5	Montreal (żeński)	\$ 18,30
6	Hamilton	\$ 17,80
7	Port Arthur	\$ 16,05
8	Edmonton	\$ 13,60
9	Edson	\$ 12,90
10	grupa Arvida	\$ 6,45
11	Windsor	Brak danych
12	Winnipeg	Brak danych

Źródło: *Справоздание финансове. Протокол Засіданий III Канадского С'їзда Лемко Союза*, „Lemko” (New York NY 29 X 1937), nr 86, s. 4.

Jednak w odniesieniu do 1937 r. widoczne są w zestawieniach statystycznych także przykłady słabszej aktywności oddziałów żeńskich. Biorąc pod uwagę kwoty przesyłane do kasy Kanadyjskiego Centralnego Komitetu Łemko-Sojuzu, obydwa oddziały z Toronto i Montrealu uplasowały się na końcu zestawienia, chociaż wyprzedziły podupadający oddział w Windsor (tabela 4).

Tabela 4

1	Fort William	\$ 250,93
2	Toronto (męski)	\$ 226,67
3	Montreal (męski)	\$ 187,97
4	Edmonton	\$ 87,75
5	Port Arthur	\$ 41,02
6	Edson	\$ 38,85
7	Hamilton	\$ 38,60
8	grupa Arvida	\$ 36,00
9	Montreal (żeński)	\$ 28,85
10	Toronto (żeński)	\$ 22,04
11	Windsor	\$ 15,25
12	Winnipeg	Brak danych

Źródło: *Справоздание финансове. Протокол Засіданий III Канадского С'їзда Лемко Союза*, „Lemko” (New York NY 29 X 1937), nr 86, s. 4.

Oceniając efekty działalności oddziałów żeńskich w Toronto i Montrealu na tle pozostałych oddziałów kanadyjskich, należy przyjąć, że krytyka zgłaszana podczas zjazdów Łemko-Sojuzu pod adresem aktywności kobiet była oparta na selektywnie dobranych argumentach. Przede wszystkim wyływała z nadmiernych oczekiwań związanych z silnie akcentowaną potrzebą zwiększania liczby członkiń organizacji. O ile w 1936 r. oddziały kobiece dopiero zaczynały działalność, o tyle w 1937 r.

mogły już pochwalić się konkretnymi wynikami. Na podstawie sprawozdania Stefaniji Bohusz (Bogusz) za okres od października 1936 do października 1937 r. oddział żeński w Toronto liczył 32 członkinie, zorganizował 12 zebrań Zarządu, 8 ogólnych zebrań członkowskich, 2 zebrania okolicznościowe, 2 wieczory herbaciane i 3 zabawy taneczne. Oddział przeprowadził kilka zbiórek pieniężnych na cele statutowe. W kampanii na fundusz prasowy gazety „Łemko” zebrano 20,23 \$, na pokrycie kosztów wysyłki tej gazety do Starego Kraju – 12,50 \$, na pomoc dla Hiszpanii – 2,05 \$²⁹. W tym samym okresie oddział żeński w Montrealu, według przekazu Zuzanny Hrenio, liczył 24 członkinie, zorganizował 5 posiedzeń Zarządu, 12 zebrań członkowskich i 2 zebrania okolicznościowe. Ze składek członkowskich uzyskano 14,40 \$, na fundusz prasowy gazety „Łemko” zebrano 43,08 \$, a dla Kanadyjskiej Ligi Obrony Pracy (Canadian Labour Defence League) – tylko 3,22 \$³⁰. Choć kwoty uzbierane przez oddziały koedukacyjne były wyższe, to jednak należy przyjąć, że wbrew krytyce niektórych liderów organizacji oddziały żeńskie w Toronto i Montrealu prowadziły działalność statutową na miarę swych możliwości.

Warto wspomnieć o wsparciu finansowym dla anglojęzycznych gazet i wydawnictw prokomunistycznych. Wprawdzie oddziały żeńskie nie mogły pod tym względem skutecznie konkurować z oddziałami koedukacyjnymi i męskimi, ale potrafiły włączyć się do rywalizacji. W 1937 r. na gazetę „The Daily Clarion” oddział z Toronto zebrał 12,50 \$, a oddział z Montrealu – 21,13 \$³¹. Niepełne zestawienie wysokości kwot uzyskanych przez oddziały kanadyjskie na fundusz tej gazety w okresie od października 1936 do października 1937 r. obrazuje tabela 5. Nie obejmuje ona oddziałów w Hamilton, Windsor, Edmonton, Edson, Winnipeg i grupy Arvida, co nie oznacza, że kwest tam nie prowadzono, przeciwnie – należy przyjąć, że były, lecz nie udało się ustalić szczegółów ich przebiegu.

Tabela 5

1	Toronto (męski)	\$ 213,23
2	Montreal (męski)	\$ 70,56
3	Fort William	\$ 36,00
4	Montreal (żeński)	\$ 21,13
5	Toronto (żeński)	\$ 12,50
6	Port Arthur	\$ 8,93

Źródło: Sprawozdania delegatów na III Zjazd Kanadyjskiego Łemko-Sojuszu Stefaniji Bogusz i Iwana Steranki z Toronto, Zuzanny Hrenio i Petra Łukacza z Montrealu, Wasyla Staninca z Fort William, Petra Syczaka z Port Arthur. Zob. artykuły w gazecie „Łemko” z 29 X, 5 XI i 9 XI 1937.

²⁹ *Протокол Засіданій III Канадського С'їзда Лемко Союзу*, „Lemko” (New York NY 5 XI 1937), nr 88, s. 4.

³⁰ „Lemko” (New York NY 9 XI 1937), nr 89, s. 4.

³¹ „Lemko” (New York NY 5 XI 1937), nr 88, s. 4; „Lemko” (New York NY 9 XI 1937), nr 89, s. 4.

Rolę kobiet w organizacji wyeksponowano także w związku z kampanią potępiającą Japonię za wywołanie wojny z Chinami w lipcu 1937 r. Kanadyjska Liga za Pokój i Demokrację (Canadian League for Peace and Democracy) 22 października tego roku zorganizowała wiec w Toronto, na którym w geście solidarności z Chinami wezwała obywateli Kanady do bojkotu towarów wyprodukowanych w Japonii. Oddział Łemko-Sojuzu w Toronto (męski), jako stowarzyszony z powyższą Ligą, przyłączył się do bojkotu. Był to okres poprzedzający święta Bożego Narodzenia, dlatego szczególną uwagę zwrócono na zwiększony zakup zabawek dla dzieci, co kojarzono z kobietami, matkami, żonami, babciami. A ponieważ sporo zabawek dostępnych na rynku sprowadzano z Japonii, jeden z publicystów łemkowskich napisał: „[...] uwagę zwracamy na kobiety, które te zabawki kupują dla swoich dzieci, a są członkiniami Ligi, aby same bojkotowały japońskie towary i tłumaczyły innym kobietom, by nie kupowały towaru z marką *Made in Japan*”³². Z jednej strony była to metoda mobilizacji kobiet do pracy w Łemko-Sojuzie, a z drugiej odbijało się w tym echo solidarności z ruchami robotniczymi, socjalistycznymi i komunistycznymi, tak silnie zmanifestowane już wcześniej w związku z wojną domową w Hiszpanii.

Na czwartym zjeździe kanadyjskiego Łemko-Sojuzu w Toronto, obradującym w ostatnich dniach września i 1 października 1938 r., sprawa tworzenia nowych oddziałów żeńskich stała się ponownie tematem ożywionej dyskusji. Chwalono podejmowane dotąd inicjatywy w postaci organizacji różnych konkursów, zabaw, koncertów itp. Na przykład Wasyl Pochna przywołał Beauty Contest, zorganizowany przez oddział żeński w Montrealu, który odniósł sukces „nie tylko moralny, ale i finansowy”³³. Niemniej zwraca uwagę zmiana w strategii działania. Poprzednie propozycje bazowały głównie na aktywności samych kobiet oraz na doraźnej pomocy ze strony mężczyzn. Tymczasem w debacie 29 września zarysowały się zrzęby programu polegającego na uszczelnieniu relacji między oddziałami żeńskimi a władzami centralnymi kanadyjskiego Łemko-Sojuzu³⁴. Nowością była decyzja o włączeniu do Komitetu Centralnego przedstawicielki oddziałów żeńskich, która miała za zadanie utrzymywanie ścisłego związku z Komitetem. Funkcję tę na nadchodzący rok 1939 objęła Stefaniya Bohusz z Toronto. Nowością było także zobowiązanie samego Komitetu Centralnego do większego zainteresowania się potrzebami kobiet. W przeciwieństwie do decyzji z ubiegłych lat, na podstawie propozycji W. Cislaka, popartej przez delegatkę z oddziału żeńskiego w Montrealu A. Urde, odrębna rezolucja czwartego zjazdu ściśle określiła tematykę wykładów/odczytów

³² Канадска Лига за мир и демократию. Призыват всіх горожан Канады бойкотувати японский товар, „Lemko” (New York NY 5 XI 1937), nr 88, s. 4.

³³ Carpathian Institute, Higganum, Connecticut, sygn. XIII, Mixed Lemko Entities Financial Records, Отділ Лемко Союза ч. 36, в Монреаль. Його Культурна діяльність як і борба за osvobodzenie наших родных земель от жестокого и проклятого фашизма и нацизма, 1933–1950; Протокол Засіданий 4-го Канадского С'їзда Лемко Союза, „Lemko” (New York NY 15 XI 1938), nr 90, s. 4.

³⁴ Протокол Засіданий 4-го Канадского С'їзда Лемко Союза..., s. 4.

wyglaszanych w oddziałach, zorientowaną na potrzeby kobiet i na zadania dla nich. „Wykłady powinny być prowadzone w taki sposób, aby nasze kobiety były zainteresowane swoją organizacją, (powinny obejmować) sprawy gospodarstwa domowego, wychowanie dzieci, kwestie sanitarne itp.”³⁵ – czytamy w rezolucji z 1938 r. Zarówno z treści prowadzonych debat, jak i zapisów rezolucji zjazdu przebiegał duży optymizm, a jeden z delegatów oddziału koedukacyjnego w Hamilton, o nazwisku Ołęksiak, zapowiedział nawet szybkie utworzenie tam oddziału żeńskiego, który jednak nigdy nie powstał³⁶.

Dzięki zachowanym sprawozdaniom z działalności oddziału żeńskiego w Montrealu, przygotowanym na potrzeby ogólnoamerykańskich zjazdów Łemko-Sojuzu w 1938 i 1939 r., dysponujemy informacjami o jego finansach (niestety brak takich danych w odniesieniu do oddziału żeńskiego w Toronto). Ze sprawozdania Nikołaja Spiaka, wygłoszonego na zjeździe w Yonkers w październiku 1938 r., wiemy, że cały dochód oddziału żeńskiego w Montrealu za okres od września 1937 do października 1938 r. wyniósł 224,97 \$, a wydatki pochłonęły 185,94 \$. Z tej kwoty Kanadyjski Centralny Komitet Łemko-Sojuzu otrzymał 30,55 \$, redakcja gazety „Łemko” – 16,48 \$, a redakcja „The Daily Clarion” – 17,30 \$. Na budowę Karpatorusskiego Centrum w Yonkers wysłano 28,07 \$. Oddział poniósł także inne wydatki, np. w ramach organizowanych konkursów. Wykazana nadwyżka budżetowa potwierdza dobrą kondycję finansową oddziału w okresie sprawozdawczym³⁷. Z kolei według sprawozdania I. Hutnyka, wygłoszonego na zjeździe w Yonkers w grudniu 1939 r., dochody tego oddziału za okres od października 1938 do grudnia 1939 r. zmalały w stosunku do ubiegłego roku i wyniosły 170,25 \$, natomiast wydatki przekroczyły dochody i osiągnęły poziom 185,66 \$. Deficyt budżetowy pokryto zyskiem z ubiegłego roku, nie doszło do utraty płynności finansowej, jednak tę sytuację można traktować jako osłabienie aktywności oddziału³⁸.

Czwarty zjazd Kanadyjskiego Centralnego Komitetu Łemko-Sojuzu z 1938 r. zakreślił ambitny plan działania na rok 1939. Między innymi wyznaczono minimalne kwoty dla wszystkich oddziałów uczestniczących w kwestowaniu na cele statutowe. W przypadku funduszu organizacyjnego Łemko-Sojuzu oddziały żeńskie otrzymały stosunkowo niskie kwoty, choć nieco wyższe od kwoty przewidzianej dla najśłabszego oddziału w Windsor (tabela 6)³⁹.

³⁵ Канада. Постановления 4-го Канадского Съезда, „Łemko” (New York NY 14 X 1938), nr 82, s. 3.

³⁶ Протокол Засіданій 4-го Канадського С'їзда Лемко Союзу..., s. 4.

³⁷ Protokół z obrad VII Zjazdu Łemko-Sojuzu, 1938, w: *Protokoły Zjazdów Łemko-Sojuzu...*, cz. 2, s. 181.

³⁸ W 1939 r. oddział żeński z Montrealu wysłał do kasy Kanadyjskiego Centralnego Komitetu 21,92 \$, a na fundusz prasowy gazety „Łemko” – 30,05 \$. W sprawozdaniu brak informacji o wsparciu dla gazety „The Daily Clarion”. Protokół z obrad VIII Zjazdu Łemko-Sojuzu, 1939, w: *Protokoły Zjazdów Łemko-Sojuzu...*, cz. 2, s. 232.

³⁹ 30-та Годовщина Лемко-Союзу..., *passim*.

Tabela 6

1	Toronto (męski)	\$ 130,00
2	Montreal (męski)	\$ 130,00
3	Fort William	\$ 130,00
4	Port Arthur	\$ 100,00
5	Winnipeg	\$ 60,00
6	Hamilton	\$ 60,00
7	Edmonton	\$ 40,00
8	Edson	\$ 40,00
9	grupa Arvida	\$ 30,00
10	Toronto (żeński)	\$ 30,00
11	Montreal (żeński)	\$ 30,00
12	Windsor	\$ 20,00

Źródło: *Роспреділ квот по одділам*, „Lemko” (New York NY 14 X 1938), nr 82, s. 3.

W przypadku funduszu prasowego oddziałom żeńskim wyznaczono najniższe kwoty, co ukazuje tabela 7.

Tabela 7

1	Toronto (męski)	\$ 70,00
2	Montreal (męski)	\$ 70,00
3	Fort William	\$ 65,00
4	Port Arthur	\$ 50,00
5	Winnipeg	\$ 30,00
6	Hamilton	\$ 30,00
7	Edmonton	\$ 20,00
8	Edson	\$ 20,00
9	grupa Arvida	\$ 15,00
10	Toronto (żeński)	\$ 10,00
11	Montreal (żeński)	\$ 10,00
12	Windsor	\$ 10,00

Źródło: *Пресс фонд*, „Lemko” (New York NY 14 X 1938), nr 82, s. 3.

Przytoczone dane obrazują silną pozycję oddziałów męskich z Toronto i Montrealu oraz koedukacyjnych z dystryktu Thunder Bay (Ontario). Natomiast oddziały żeńskie, mimo prowadzonej działalności statutowej, plasują się wśród najślabszych. Widać to także w zestawieniu z oddziałami żeńskimi w USA. Na ogólnoamerykańskie zjazdy Łemko-Sojuzu, na których wybierano najwyższe władze

tej organizacji, kanadyjski Komitet wysyłał wyłącznie mężczyzn, co kontrastowało z obecnością wielu kobiet reprezentujących aktywnie działające oddziały żeńskie ze Stanów Zjednoczonych⁴⁰. Konstatując, brak delegacji kobiecych z Kanady na ogólnoamerykańskich zjazdach Łemko-Sojuzu oraz niskie oczekiwania finansowe czwartego zjazdu kanadyjskiego Komitetu wobec oddziałów żeńskich wskazują na ich słabą aktywność organizacyjną u schyłku lat trzydziestych XX w.

Rozwiązanie Łemko-Sojuzu w Kanadzie

Chociaż organizacja miała w swych szeregach działaczy szczerze zaangażowanych w utrzymanie kultury łemkowskiej w Kanadzie, jednak istniało sporo przeciwności hamujących jej rozwój. Wśród Rusinów imigrantów, kobiet i mężczyzn, przybywało zwolenników ruchu ukraińskiego i karpatorusskiego. Ten ostatni obecny był w samym środku Łemko-Sojuzu od początku jego istnienia, głównie za sprawą imigrantów pochodzących z Preszowszczyzny i Rusi Zakarpackiej, którzy nie identyfikowali się z etnonimem „Łemko”, lecz preferowali nazwę „Rusin/Karpatorusin”. Z tego powodu podczas kanadyjskich zjazdów Łemko-Sojuzu, a także na ogólnoamerykańskich zjazdach w Stanach Zjednoczonych toczono debaty w sprawie zmiany nazwy organizacji z „łemkowskiej” na „karpatorusską”, co wywoływało spory wewnętrzne. Szczególnego wymiaru nabrały one w Kanadzie, gdyż Rusini pochodzący z Czechosłowacji w wielu skupiskach imigrantów przeważali liczebnie nad Łemkami pochodzącymi z Polski. Ponadto w przypadku prowincji Quebec istotne znaczenie miała polityka tamtejszych władz, ściślej stosunek do organizacji komunistycznych i robotniczych. Wprowadzone w 1937 r. przez rząd Maurice’a Duplessisa „prawo kłódkowe” (*Loi du cadenas/Padlock Law*), na podstawie którego zamykano lokale instytucji robotniczych i komunistycznych, wykorzystano także do zamknięcia hali Łemko-Sojuzu w Montrealu. Był to sygnał nadchodzącego upadku tej prokomunistycznej organizacji w Kanadzie. Rzeczywiście, w latach 1938–1939 doszło do zamierania aktywności niektórych oddziałów, jak stało się w Windsor, a następnie w Edmonton i Hamilton. Zmalała liczba członków nawet w Toronto i Montrealu, zarówno w oddziałach męskich, jak i żeńskich⁴¹.

* * *

Pierwszy zjazd kanadyjskiego Łemko-Sojuzu w 1935 r. zapowiadał rozwój tej organizacji. Dzięki powołaniu funkcji organizatorów terenowych utworzono kilkanaście oddziałów i grup w ośrodkach imigranckich, nawet znacznie oddalonych

⁴⁰ Oddziały żeńskie reprezentowane na VII zjeździe Łemko-Sojuzu w Yonkers w 1938 r.: Cleveland OH, Stamford CT, Yonkers NY, Passaic NJ, Ansonia CT, New York NY, Philadelphia PA, Coaldale CO. *Protokół z obrad VII Zjazdu Łemko-Sojuzu, 1938...*, s. 135–137.

⁴¹ *Protokół z obrad VIII Zjazdu Łemko-Sojuzu, 1939...*, s. 220.

od dużych miast przemysłowych. Jednak trudno mówić o sukcesie w rozbudowie struktur kobiecych. Mimo usilnych starań, debat toczonych podczas zjazdów i w publicystyce, oprócz oddziałów w Toronto i Montrealu nie powstał w Kanadzie żaden inny oddział żeński Łemko-Sojuzu.

Gdy wybuchła II wojna światowa, kanadyjska część tej organizacji przestała istnieć. Decyzja o rozwiązaniu została wymuszona przez władze, co m.in. wynikało z antykomunistycznej i antyimigracyjnej polityki rządu. Dopiero jesienią 1941 r., po napaści Niemiec hitlerowskich na Związek Sowiecki i po nawiązaniu przez Winstona Churchilla formalnego porozumienia z Józefem Stalinem, Kanada zmieniła stosunek do prokomunistycznie nastawionych Rusinów. Dawni członkowie Łemko-Sojuzu mogli podjąć działalność w ramach nowej organizacji pod nazwą Karpatorusskie Stowarzyszenie Walki z Faszyzmem⁴². Natomiast w Stanach Zjednoczonych organizacja pod nazwą Łemko-Sojuz istniała nadal i formalnie obejmowała Kanadę. Przetrwały tam również oddziały żeńskie, choć po II wojnie światowej, zwłaszcza w reakcji na wysiedlenia Łemków z 1947 r. dokonane przez władze Polski Ludowej, także w USA doszło do daleko idących zmian, włącznie z odejściem wielu działaczy i działaczek Łemko-Sojuzu od ideologii komunistycznej.

The Statutory Activity of the Female Branches of the Lemko Soyuz in Canada (1935–1939). Selected Aspects

Abstract

The article is devoted to the statutory activities of the female branches of the pro-communist organisation of the Lemko Association in Canada. It presents the circumstances of creating branches in Toronto (No. 8) and Montreal (No. 11), which emerged from co-educational branches in 1935. As a result of the analysis, it was established that between 1936 and 1939, these branches were criticised by the leaders of the Lemko Association for poor organisational activity. However, it was found that the criticism stemmed from excessive expectations on the part of the central authorities of this organisation. Female units performed statutory tasks to the best of their abilities. It is confirmed by statistical data illustrating the financial situation of women's branches. In implementing some statutory tasks, they outperformed weaker co-educational departments, such as Windsor. It was also established that attempts to create further female branches of the Lemko Association in Canada failed, primarily due to the large fragmentation of the Lemko settlement in the provinces, which made it difficult for immigrants to communicate with each other. In addition, after the outbreak of the Second World War, the development of the organisational structure of the Lemko Association in Canada, including the women's branches, was stopped by the Canadian authorities, which then pursued an anti-communist policy.

⁴² *Протокол Засіданий XI Свізда Лемко-Союзу в суботу и неділю 23 и 24 декабря 1944, в Карпаторусском Центрі в Юнкерс, Н.Й., „Karpatska Rus” (Yonkers NY 23 I 1945), nr 7, s. 4; 30-та Годощина Лемко-Союзу..., passim.*

Уставная деятельность женских отделений Лемко-Союза в Канаде (1935–1939). Избранные аспекты

Аннотация

Статья посвящена уставной деятельности женских отделений прокоммунистической организации Лемковского Союза (Лемко Союз) в Канаде. Представлены обстоятельства создания отделений в Торонто (№ 8) и Монреале (№ 11), возникших из смешанных отделений в 1935 году. В результате проведенного анализа было установлено, что в 1936–1939 гг. данные отделения подверглись критике со стороны руководителей Союза за плохую организационную деятельность. Однако было установлено, что критика была вызвана чрезмерными ожиданиями со стороны центрального руководства этой организации. Фактически женские отделения выполняли уставные задачи в меру своих возможностей. Это подтверждается статистическими данными, иллюстрирующими финансовое положение в отделениях. Более того, при выполнении некоторых уставных задач они превосходили более слабые смешанные отделения, например, Виндзор. Также было установлено, что попытки создания дальнейших женских отрядов в Канаде не увенчались успехом, прежде всего, из-за большой раздробленности лемковских поселений в провинциях, что затрудняло взаимное общение иммигрантов. Более того, после начала Второй мировой войны развитие организационной структуры Лемковского союза в Канаде, включая женские отделения, было остановлено канадскими властями, проводившими в это время антикоммунистическую политику.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Carpathian Institute, Higganum, Connecticut (Archiwum Instytutu Karpackiego w USA)**
sygn. XIII, Mixed Lemko Entities Financial Records, Отділ Лемко Союзу ч. 36, в Монреаль. Його Культурна діяльність як і борба за звільнення наших рідних земель від жорстокого і проклятого фашизму і нацизму, 1933–1950
sygn. XXII, Very Mixed Pamphlets and Papers, Первая Протокольная книга Л.С. ч. 36 вь города Монреаль 1933–1936

Źródła drukowane

- Materiały organizacyjne instytucji łemkowskich w Ameryce*, cz. 1, red. J. Moklak, Kraków 2016 („Dokumenty i materiały do dziejów Łemków w Polsce ze zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA”, t. 3).
- Protokoły Zjazdów Łemko-Sojuzu*, cz. 1: 1931–1935, cz. 2: 1936–1939, red. J. Moklak, Kraków 2016 („Dokumenty i materiały do dziejów Łemków w Polsce ze zbiorów Instytutu Karpackiego w Higganum, Connecticut, USA”, t. 2).
- 20-літtie Лемко-Союзу в Америці. Початки лемковської народної організації в США*, <http://carpatho-russian-almanacs.org/LEMKO/LEMKO1951/20Years51.php> (dostęp: 3.04.2023).
- 30-та Годоцизна Лемко-Союзу*, w: *Карпаторусский Календарь Лемко-Союзу на год 1960*, Yonkers NY, <http://carpatho-russian-almanacs.org/LEMKO/LEMKO1960/30thAnn60.php> (dostęp: 11.02.2023).

- Гунянка В., *Наши жены*, в: *Календарь Ваня Гунянки на 1930 годъ*, New York NY 1929, <http://carpatho-russian-almanacs.org/LEMKO/LEMKO1930/OurWives30.php> (dostęp: 3.04.2023).
- Женский Лемковский Клубъ въ Кливландъ О.*, в: *Карпаторусский Календарь Ваня Гунянки на 1931 годъ*, Cleveland OH 1930, <http://carpatho-russian-almanacs.org/LEMKO/LEMKO1931/ClevelandWomen.php> (dostęp: 4.02.2023).
- Кичура С.М., *О Лемко-Союзи и Його Достижениях*, в: *Карпаторусский Календарь Лемко-Союза На Год 1967*, Yonkers NY, <http://carpatho-russian-almanacs.org/LEMKO/LEMKO1967/Achievements67.php> (dostęp: 18.03.2023).
- М.Ш., *Лемковским пионерам в Америкі*, в: *Карпаторусский Календарь Лемко-Союза На Год 1959*, <http://carpatho-russian-almanacs.org/LEMKO/LEMKO1959/Shostak59.php> (dostęp: 18.03.2023).
- Привіт от женодїла Л.С. ч. 1 Кливланд, О.*, в: *Памятна Книжка 10-ліття Лемко-Союза в Соєд. Штатах и Канаді и открытия Карпаторусского Американского Центра. Мая 28, 1939*, Yonkers NY 1939, <http://carpatho-russian-almanacs.org/LEMKO/10thAnniAlbum/10thAnniads1.php> (dostęp: 5.02.2023).

Prasa

- „Karpatska Rus” Yonkers NY 1945
 „Lemko” Cleveland OH 1935
 „Lemko” New York NY 1936–1938

Opracowania

- Horbal B., *Lemkos Studies. A Handbook*, New York 2010.
- Persons Case*, <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/persons-case> (dostęp: 26.12.2022).
- Państwo i społeczeństwo. Kanadyjska myśl społeczna, polityczna i prawna / State and Society. Canadian Social, Political and Legal Thought*, red. M. Gabryś, M. Modrzejewska, Katowice 2012.
- Sangster J., *Dreams of Equality. Women on the Canadian Left, 1920–1950*, Toronto 1989.
- Sangster J., *Earning Respect. The Lives of Working Women in Small-Town Ontario, 1920–1960*, Toronto 1995.
- Дзира О., *Українці в Канаді. Суспільно-політичне становище в контексті імміграційної політики 1919–1938 рр.*, Київ 2020.

Jarosław Moklak, prof. dr hab., pracuje w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Specjalizuje się w historii Ukrainy i stosunków polsko-ukraińskich w XIX i XX w. Zajmuje się dziejami szkolnictwa ukraińskiego w Galicji, tożsamością ukraińskich grup etnicznych oraz emigracją ukraińską do Ameryki Północnej (jaroslaw.moklak@uj.edu.pl).

Jarosław Moklak, professor, works at the Institute of History of the Jagiellonian University. He specialises in the history of Ukraine and Polish-Ukrainian relations in the 19th and 20th centuries, the history of Ukrainian education in Galicia, the identity of Ukrainian ethnic groups and Ukrainian emigration to North America (jaroslaw.moklak@uj.edu.pl).